

Хүйтэн дайны дараах Монгол, Хятад, Оросын гурван талт харилцааны үе шат ба онцлог

Нацагдоржийн Ариунгуяа

Эрдэм шинжилгээний тэргүүлэх ажилтан, доктор (Ph.D)

ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэн

Улаанбаатар, Монгол Улс

Цахим хаяг: ariunguan@mas.ac.mn

Хураангуй: *Хүйтэн дайны үе дуусгавар болсноор Монгол, Орос, Хятад гурван улсын хоорондын харилцаанд тэдгээрийн улс төр, эдийн засгийн нөхцөл байдал, дотоод, гадаад хөгжлийн зорилт, олон улсын харилцааны өрнөл, чиг хандлага зэргээс хамааран багагүй өөрчлөлт гарсан бөгөөд энэхүү харилцааг тодорхой хэмжээгээр үечлэн судлах нь чухал болж байна. Чингэх нь гурван орны хамтын ажиллагааны хөгжил, энэхүү харилцааны үр өгөөж, нөөц бололцоо, тулгамдсан асуудлуудыг олж харахад ач холбогдолтой юм. Хүйтэн дайны дараах гурван улсын харилцаа нь хоёр талт харилцаагаар тодорхойлогдож байсан ч хоорондын харилцаанд тус бүрийн хүчин зүйл чухал үүрэг гүйцэтгэсээр байгаа нь гурван улс геополитикийн нэг орон зайд багтдагтай шууд хамааралтай болно. Зохиогч гурван орны геополитикийн харилцан хамаарал эдгээр орнуудын хоорондын хоёр талт харилцаанд хэрхэн нөлөөлж буй асуудлыг хөндөн гурван талт харилцааны хэлбэр бий болоход ямар учир холбогдолтой болохыг харуулахыг зорьжээ.*

Түлхүүр үг: Хүйтэн дайны дараах Монгол, Орос, Хятад гурван улсын харилцаа, ашиг сонирхлын нэгдэл, хүлээлт

1990-ээд оны эхэнд социалист систем нуран унаж, ЗХУ задарснаар олон улсын харилцаа хоёр туйлаас олон туйлд шилжиж, дэлхийн хэмжээний хүчний харьцаанд чанарын өөрчлөлт гарав. Тухайн үед олон улсын харилцааны дэг журам шинээр бүрэлдэн бий болж, Монгол Улс, БНХАУ, ОХУ нь гадаад улс төрийн бодлогоо шинээр тодорхойлсон нь гурван орны хоорондын харилцаанд ч шууд тусгалаа олсон юм. Нөгөөтэйгүүр хүйтэн дайны дараах гурван улсын харилцаа хоёр талт харилцаагаар тодорхойлогдож байсан ч хоорондын харилцаанд тус бүрийн хүчин зүйл чухал үүрэг гүйцэтгэсээр байсан хийгээд байгаа нь ерөөс энэ гурван улс нь геополитикийн нэг орон зайд багтдагтай шууд хамааралтай болно.

ЗХУ задарч Монгол Улсын гадаад орчинд шинэ нөхцөл байдал үүссэнээр ЗХУ-ын улс төр, эдийн засаг болон үзэл суртлын нөлөөнөөс гарч, Монгол Улсад өөрийн сонгосон замаар хөгжих түүхэн нөхцөл бүрэлдэн бий болов. Монгол Улс нь газар зүйн хувьд Орос, Хятад хэмээх хоёрхон хөрштэй нь түүхээсээ аваад Монголын гадаад бодлогод маш чухал хүчин зүйл болсоор ирсэн. Иймээс ч Монгол Улс гадаад бодлогоо шинээр тодорхойлохдоо газар зүйн онцлог, түүхийн уламжлалынхаа дагуу хоёр хөршөө гадаад бодлогынхоо чухал хүчин зүйл гэж үзэж эдгээр орнуудтай харилцах харилцаагаа тэргүүлэх чиглэл хэмээн тунхаглан зарлаж, шинэ нийгэм байгуулахдаа ямартай ч хоёр хөрштэйгээ эрх тэгш үндсэн дээр харилцан ашигтай харилцаа тогтоохыг эрмэлзэн ийнхүү тунхагласан юм. Чингэхдээ энэ хоёр улстай адил зайнаас харилцах зарчмыг баримтлахаа¹ ч мөн онцлосон билээ.

Монгол Улс гуравдагч хөршийн бодлого баримтлахаа зарлаж, хоёрхон хөрштэй хиллэсэн газар зүйн өвөрмөц байрлалынхаа улмаас ихэнхдээ тэдэнд дулдуйдан оршин тогтнож байсан түүхэн нөхцлөөсөө гарч тусгаар тогтнолоо бэхжүүлэн хамгаалах, эдийн засгаа хөгжүүлэх таатай нөхцөл байдалтай золгов. Хоёр хөрш маань

¹ Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал, Улаанбаатар, 1994.

ч Монгол Улстай харилцахдаа гадаад орчинд шинээр үүссэн нөхцөл байдлаа харгалзах болов.

1990-ээд оноос хойших манай улсын хөршүүддээ хандсан харилцааг ерөнхийд нь авч үзэхэд хоёр их хөрш маань Монгол Улсын тодорхойлсон гадаад бодлогын чиглэл, тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлыг ямагт хүндлэн харьцаж ирснийг онцлон тэмдэглэх хэрэгтэй. Өнгөрсөн 30 жилийн хугацаанд гурван улсын улс төр, эдийн засгийн дотоод, гадаад хөгжлийн зорилт, олон улсын нөхцөл байдлын өрнөл, онцлог зэргээс хамааран хоорондын харилцаанд нь багагүй өөрчлөлт гарсан бөгөөд өдгөө энэхүү харилцааг тодорхой хэмжээнд үечилж болохоор байна. Энэ нь гурван улсын хамтын ажиллагааны хөгжил, харилцааны үр өгөөж, нөөц бололцоо, тулгамдсан асуудлуудыг олж харахад ач холбогдолтой юм.

Бид энэхүү харилцааг үечлэхдээ юуны түрүүнд олон улсын харилцаанд гарсан болон гарч буй үндсэн өөрчлөлт, хоёр хөршийн дотоод, гадаад бодлогоос улбаатай зарчмын өөрчлөлтүүд гурван улсын харилцаанд хэрхэн нөлөөлсөн болон нөлөөлж байгааг эш үндэс болгон харилцааны үе шатыг тодорхойлохыг оролдов. Чингэхдээ Монгол Улс хөгжлийн чиг хандлагаа тодорхойлох, хөгжлийн хөтөлбөрөө хэрэгжүүлэхдээ гадаад бодлогодоо хоёр хөршийн улс төр, эдийн засгийн хүчин зүйлийг хэрхэн харгалзан үзэж, ашиглаж ирснийг эш үндэс болгов. Хүйтэн дайны дараах гурван улсын харилцааг барагцаалан гурван үед хуваан тэдгээр харилцаанд гарсан өөрчлөлтүүд, онцлогийг доорх байдлаар тодорхойлохыг оролдов.

Нэгдүгээр үе (1991-2011 он)

Хэдийгээр хүйтэн дайны дараа Монгол, Хятад, Оросын харилцаа гурвалсан харилцааны хүрээнд явагдаагүй боловч харилцан уялдаатай байж нөхцөлдөн хөгжсөөр байсан нь бидний дээр тэмдэглэсэнээр гурван орон геополитикийн нэг орон зайд багтдаг,

хөрш зэргэлдээ орнуудын хувьд улс төр, эдийн засгийн харилцан хамааралтай байдагтай холбоотой. Үүний нэг жишээ бол БНХАУ-ын Засгийн газар Монгол Улсаас цэргээ гаргах нөхцөлд ЗХУ-тай харилцаагаа сэргээх тухай шаардлага тавьж байсан зэрэг юм. Нөгөөтэйгүүр 1991 онд ЗХУ задарч, ОХУ байгуулагдсаны дараа Монгол дахь Оросын нөлөө багасахад Хятад улс тэрхүү орон зайг дүүргэхийг хичээж байсан нь хоёр хөршийн аль аль нь Монгол Улсад өөрийн ашиг сонирхолтой байсаар ирснийг харуулж буй зүйл юм.

ЗХУ 1991 онд задарч, ”Эдийн засгийн харилцан туслалцах зөвлөл” (ЭЗХТЗ) үйл ажиллагаагаа зогсоосон, мөн үүнээс өмнөхөн ЗХУ-ын зүгээс 1980-аад оны сүүлчээр Монголын эд бараанд гаалийн татварыг нэмэгдүүлснээр Монголын эдийн засаг гүнзгий хямралд орсон. БНМАУ нэг улсаас хэт хамааралтай байсны хор уршиг чухам энэ үед илтээр мэдэгдсэн юм. Монголд өрнөсөн ардчилсан хувьсгалын үеэр улс орноо ямар замаар хөгжүүлэх асуудал хурцаар тавигдаж, зах зээлийн замыг сонгож авсан болно. Гэвч тухайн үед улс орныг хөгжүүлэх тодорхой төсөөлөл хараахан бүрдэж амжаагүй, зах зээлийн эдийн засгийн зүй тогтлын талаарх мэдлэг дутмаг, зах зээлийн удирдлага менежментийг эзэмшсэн боловсон хүчин байгаагүй зэргээс хамаарч Монголын эдийн засагт хүндрэл үүссэнээр үл барам цаашдын хөгжилд ч маш олон асуудлыг дагуулсан. Харамсалтай нь энэ үед ЗХУ-ын тусламжаар бий болсон аж үйлдвэрийн чиглэл бүхий эдийн засгийн суурь нуран унаж, ашигт малтмалын салбарыг хөгжүүлэх нэрийдлээр ашигт малтмалын бүтээгдэхүүний экспортлолт Монгол Улсын эдийн засгийн гол чиглэл болон хувирав.

Тухайн үед Монгол Улс эдийн засагтаа учирсан хямралыг даван туулахын тулд Олон Улсын Валютын Сан, Дэлхийн Банк болон Япон, АНУ, Герман зэрэг улстай хамтран ажиллаж, мөн БНХАУ-тай эдийн засгийн хамтын ажиллагаагаа өрнүүлэх болов. Монгол Улс, БНХАУ-ын харилцаа, хамтын ажиллагааны үндэс суурь нь 1994 онд байгуулагдсан Монгол-Хятадын найрамдал, хамтын ажиллагааны гэрээ байв. Тухайн үед Хятадад ид өрнөж байсан шинэчлэлийн

бодлогыг хэрэгжүүлэхэд их хэмжээний түүхий эд шаардлагатай байсан нь Монгол Улс эрдэс баялагаа гадагш нь зөөх бодлоготой яв цав нийцэж, хоёр орны хооронд худалдаа-эдийн засгийн чиглэлээр маш эрчимтэй хамтын ажиллагаа өрнөв. Чухам энэ үед Хятад улс Монголын хамгийн том худалдааны түнш, хөрөнгө оруулагч болж хувирах эхлэл тавигдсан болно.

Нөгөөтэйгүүр тухайн үед БНХАУ-ын геополитикт таатай нөхцөл үүссэн нь хөрш зэргэлдээ Монгол Улсад Оросын нөлөө багассанаар Монголын гадаад орчинд үүссэн орон зайг эзлэн авах боломж бий болов. ОХУ-ын гадаад бодлого Өрнөдийн орнууд руу чиглэж барууны зах зээл дээр гарах сонирхолтой байсан зэрэг нь Монгол Улсын талаар явуулж байсан бодлогод нь шууд нөлөөлж, Монголын талаарх байр суурь нь идэвхигүй болсон юм. Хэдий Монголд Хятадын бодлого идэвхжиж, хоёр орны харилцаа, хамтын ажиллагаа эрчимжиж, улмаар Оросын эрх ашгийг хөндөж ирсэн ч ОХУ тухайн үед Монгол Улсын талаар идэвхгүй байр суурьтай байсаар байв. Монгол Улсын гадаад, дотоод нөхцөл байдлын талаар тухайн үед судалгаа хийж байсан барууны судлаачид бүтээл туурвилдаа Монгол дахь Оросын оролцоо, Оросын сигментийг онцгойлон дурдаагүй нь Монгол-Оросын харилцаа ямар түвшинд орсныг харуулах нэг үзүүлэлт юм². Үүнийг мөн ОХУ-ын 1993 онд батлагдсан “Гадаад бодлогын үзэл баримтлал”-д Монгол Улсын талаар огт дурдаагүйгээс³ ч харж болох юм.

Ийнхүү ЗХУ задарч түүний орон зайд байгуулагдсан ОХУ нь манай улсын хоёр хөршийн нэг болов. ЗХУ задарч түүний нэг чухал субъект байсан ОХУ өөрийн хөгжлийн чиглэлээ, түүн дотор гадаад

² Campi. A.A, “Mongolia in Northeast Asia-the NewRealities”, *Geopolitical relations between Contemporary Mongolia and Neighboring Asian Countries*, Chinese Culture University, Taiwan, 2004.; Fish.M.S, “The Inner Asia anomaly: Mongolia’s democratization in comparative perspective”, *Communist and Post-Communist Studies*, 2001, №34; Ginsburg.T, “Political Reform in Mongolia between Russia and China”, *Asian Survey*, 1995, №5

³ “Основные положения концепции внешней политики РФ утверждены распоряжением Б.Н.Ельцина от 23 апреля 1993г”, *Внешняя политика и безопасность современной России (1991-2002)*, Хрестоматия в 4-х томах, Документы, М.,2002.

бодлогоо цоо шинээр тодорхойлох болсон. Монгол Улс өөрийн хөгжлийн замаа шинээр сонгосон зэрэг нь хоёр орны харилцаанд шинэ нөхцөл байдлыг үүсгэв.

Монгол Улс, ОХУ-ын хооронд байгуулагдсан “Найрамдал, сайн хөршийн хамтын ажиллагааны тухай тунхаглал”, 1993 оны “Монгол Улс, ОХУ-ын хоорондын найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны тухай гэрээ” хоёр орны харилцааны үндэс суурь болж өгсөн ба тухайн үед хоёр орны харилцааны түвшин доогуур байснаас гадна хоёр орны хооронд өрийн асуудал хурцаар тавигдаж эхэлсэн.

Манай хөрш хоёр орон ОХУ, БНХАУ-ын хоорондын харилцааны хувьд гэвэл хоёр орон бие биенээ “нөхөрсөг улс” хэмээн хүлээн зөвшөөрсөн “ОХУ, БНХАУ-ын хоорондын харилцааны үндсийн тухай хамтарсан тунхаглал” (2000), мөн “ОХУ, БНХАУ-ын хооронд найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны тухай гэрээ” (2001) болон 1964 оноос эхэлсэн хоёр талын хилийн маргааныг дуусгавар болгосон “ОХУ, БНХАУ хоорондын улсын хилийн зүүн хэсгийн нэмэлт хэлэлцээр” (2004) байгуулагдсан нь хоёр орны харилцааг хэвийн болгох үндэс суурийг тавьсан болно. Гэвч хоёр орны харилцаа тухайн үедээ ч мөн цаашид ч тодорхой хугацаанд эрчимтэй хөгжиж чадаагүй. Хэдий тийм боловч хоёр хөрш орны харилцаа хэвийн болж тогтворжсон нь манай улсын гадаад орчин баталгаажих нааштай нөхцөл байдлыг үүсгэв. Нөгөөтэйгүүр ЗХУ задарсны дараа ОХУ нь Монгол Улсын талаар идэвхитэй бодлого, хамтын ажиллагаа хэрэгжүүлээгүй нь Монголд Хятадын хүчин зүйл нэмэгдэх үндсэн нөхцөлийг бий болгосон. Монгол Улс нь гадаад бодлогын тунхаглалдаа үнэнч байж, БНХАУ, ОХУ-тай харилцах харилцаагаа гадаад бодлогынхоо тэргүүлэх чиглэлээ хэмээн үзэж хоёр хөрштэйгээ эрх тэгш үндсэн дээр харилцахыг эрмэлзсээр ирсэн юм.

Ийнхүү ЗХУ задарч, хүйтэн дайн дуусгавар болсны дараа үе буюу 1991-2000 оны эхний 10 жилийн хугацаан дахь Монгол Улс, ОХУ, БНХАУ-ын харилцаа, харилцан хамаарлыг дүгнэхэд энэ үед Монгол Улс хоёр хөрштэйгээ найрамдал, хамтын ажиллагааны үндэс суурийг тавьснаас гадна манай хоёр хөршийн харилцаа ч мөн хэвийн байдалд

шилжиж ирээдүйн гурамсан харилцааны суурь тавигдах үндсэн нөхцөл бүрэлдсэн хэмээн үзэж болохоор байна.

Хоёрдугаар үе (2012-2016 он)

Тухайн үед гурван улсын хоорондын харилцаа хоёр талт харилцааны хэлбэрээр хөгжиж ирсэн боловч 2012 оноос гурван талт харилцаа, хамтын ажиллагааны чиглэл бүрэлдэн бий болж эхэлсэн. Тухайн үеийн гурван талт харилцааны хамгийн өндөр түвшний механизм бол Монгол, Орос, Хятад хөрш гурван орны Гадаад хэргийн яамдын гурван талт харилцаа байв. 2012 оны 1 дүгээр сарын 29-ний өдөр Москва хотноо гурван улсын Гадаад хэргийн яам хоорондын найм дахь удаагийн зөвлөлдөх уулзалт анх удаа албан ёсны статустайгаар явагдсанаар гурван талт харилцааны механизм бүрэлдэн бий болсон байна. Тус зөвлөгөөнөөр гурван улсын хооронд улс төрийн болон түүхийн талаас шийдвэрлэгдээгүй асуудлууд байхгүйг талууд тэмдэглэж, цаашид гурван тал бие биенийхээ бүрэн эрх, аюулгүй байдал, язгуур эрх ашигтай холбоотой болон гурван улсын харилцаанд ач холбогдол бүхий асуудлаар харилцан хэлэлцэх, дэмжлэг үзүүлж ажиллахаа илэрхийлэв. Цаашид гурван тал худалдаа, эдийн засаг, хүмүүнлэгийн зэрэг салбарт хамтын ажиллагаа, солилцоог хөгжүүлэх, худалдаа-эдийн засгийн хамтын ажиллагааны хүрээнд уул уурхай, дамжин өнгөрөх тээвэр, дэд бүтцийн бүтээн байгуулалт, аялал жуулчлал, байгаль орчныг хамгаалах зэрэг салбарт гурван талт хамтын ажиллагааг өрнүүлэх нь чухал гэж тэмдэглэсэн. Энэ чиглэлээр манай улсын зүгээс зарим нэгэн асуудлыг ажил хэрэг болгох санаачилга гаргаж байсан ба тухайлбал НҮБ-ын Худалдаа хөгжлийн байгууллага, НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрийн дэмжлэгээр Монгол, ОХУ, БНХАУ-ын хооронд транзит тээврийн гурван талт суурь хэлэлцээр санаачлан эхлүүлж энэ хүрээнд яриа хэлэлцээр явуулж төслийг үндсэндээ тохироод байсан боловч тодорхой

шалтгаанаар хойшлогджээ⁴.

Тухайн үед гурвалсан хамтын ажиллагаа бодит ажил болж өгөхгүй байсан нь гурван орны хоорондын хоёр талт харилцаанаас ихээхэн хамаарч байв.

1. Хятад-Оросын тухайн үеийн хоёр улсын хоорондын харилцааны онцлогийг дурдвас, БНХАУ, ОХУ-ын хооронд дээд хэмжээний стратегийн түншлэлийн харилцаатай, олон улсын тавцанд хоёр улсын нэгдмэл эрх ашгийг харилцан хамгаалдаг, дэлхийн хэмжээний тулгамдсан асуудлаар НҮБ-ын Аюулгүйн Зөвлөл дээр нэг байр сууринаас ханддаг, зарим судлаачдын үзэж байгаагаар Ази дахь олон улсын асуудлаар хоёр орны албан ёсны байр суурь ижил төстэй, НҮБ-ын шинэчлэлийн асуудлаар нэгдмэл байр суурьтай, бүс нутгийн болон дэлхийн хэмжээнд ШХАБ, БРИКС-ийн хүрээнд хамтын ажиллагаа хэрэгжүүлдэг. Мөн ОУВС, Дэлхийн Банкны үйл ажиллагааг орлуулах өөр төрлийн олон улсын механизмыг байгуулах санал болон Орос, Хятад улсын оролцоотой долларыг газрын тосны худалдаанд хязгаарлах буюу хэрэглэхгүй байх тал дээр тус тус санал нэгддэг. Ази дахь газар нутгийн талаарх БНХАУ-ын маргаан дээр ОХУ дундын байр сууринаас найрсагаар хандаж буйд талархдаг.

Хэдий тийм боловч хоёр орны хооронд зөрчил, өрсөлдөөн оршсоор байсан бөгөөд тэдгээр нь зарим талаар намжмал өнгө аястай болсон ч өнөөг хүртэл хадгалагдсаар байгааг тэмдэглэх хэрэгтэй. Тэдгээрийн заримаас дурдахад БНХАУ-ын зарим нэгэн томоохон хэмжээний төслүүд нь хэдий ОХУ-ын эрх ашгийг шууд хөндөхгүй ч Орос, Хятадын хүчний харьцаанд шууд нөлөөлж буй явдал. Тухайлбал, БНХАУ Төв Азийн орнуудтай худалдаагаа либералчилсан, газрын тос, байгалийн хийн хоолойг барьж байгуулсан, дэлхийн өнцөг бүрд Хятадын төрийн өмчит компаниуд ашигт малтмалын олборлолтод оролцож байгаа; ОХУ-ын оролцоогүйгээр БНХАУ-ыг Төв Азийн бүс нутгаар дамжуулан

---

⁴ ГХЯ-ны сайд Л.Болдтой хийсэн ярилцлага, *Өнөөдөр сонин*, Улаанбаатар, 2013.09.09.

Европтой холбох тээврийн замын коридор байгуулах төлөвлөгөөний эхлэл тавигдаж байгаа. Хэрэв төмөр замын магистраль шугам байгуулагдахад ОХУ-ын “Трансиб”, “Севморпуть” нь олон улсын транзит коридорын жагсаалтаас хасагдах магадлалтай; ШХАБ нь Төв Ази руу нэвтрэх Хятадын хэрэгсэл болж байгаа болон ОХУ тус байгууллагад өөрийн санаачилгаа алдах нөхцөл үүсээд байгааг тухайн үеийн Оросын судлаачид сэтгэл зовнин тэмдэглэж байсан. БНХАУ-ын дэвшүүлсэн “Торгоны зам”-ын эдийн засгийн төсөл нь Оросын ашиг сонирхолыг шууд хөндөж байгаа хэмээн ОХУ үзэж, Евразийн Холбооных нь үйл ажиллагаанд шууд саад болно хэмээн хардаг. Мөн Хятад, Орос улсууд нь Монгол дахь эрх ашгийн төлөө өрсөлдөж Монголыг глобал, гео-эдийн засгийн бодлого дахь багагүй хүчин зүйл хэмээн үздэг зэрэг юм. Нөгөөтэйгүүр өгүүлж буй үед Орос, Хятадын эдийн засгийн харилцаа харьцангуй доогуур түвшинд байсан зэрэг нь ОХУ-аас БНХАУ-ын талаар “стратегийн тодорхой бус бодлого” (стратегическая неопределенность) хэрэгжүүлж байгааг шинжээчид тэмдэглэсээр байв⁵.

Хэдий гурван орны хоёр талт харилцаанд өрсөлдөөн, зөрчлүүд байсан боловч тэдгээрийн харилцаанд нэгдмэл эрх ашиг зөрчлөөс хавьгүй их байсан юм. Гурван орны харилцаа цаашид хөгжих нөхцөлийг БНХАУ-ын санаачилга анх буй болгосон ба энэ нь Хятадын гадаад бодлого дахь шинэ чиг хандлагатай холбоотойгоор үүсэн бий болсон юм. Энэхүү бодлогын гол зорилго бол БНХАУ “сайн хөрш, найрсаг хөрш” үзэл санааны хүрээнд бүс нутгийнхаа нөлөөг тэлэх явдал байв. Тус бодлогын хэрэгжилтэд хөрш орнууд болох Монгол Улс, ОХУ зүй ёсоор багтаж байв.

Ши Жиньпин засгийн эрхэнд гарсныхаа дараахан Монгол Улс болон ОХУ-ын талаарх бодлогоо эрчимжүүлжсэн бөгөөд манай улстай стратегийн харилцаа тогтоосноос гадна ОХУ-тай илүү ойртох алхмуудыг хэрэгжүүлж эхэлсэн юм. Хятадын төвийн хэвлэл “Жэньмин жибао” сонинд тухайн үеийн Хятад, Оросын харилцааг

⁵ М.Троцкий, “Китайский фактор в Российско-Американских отношениях”, *Московский государственный институт международных отношений*, <http://www.msk.ru/blog/ponarseurasia/1193614-eco>

анх удаа албан ёсоор тодорхойлон хоёр орны харилцааг эрчимжүүлэх талаар байр сууриа илэрхийлсэн байдаг. Түүнд өгүүлсэн нь: “ОХУ бол Хятадын стратегийн холбоотны хувьд байр суурь дээрээ баттай зогсож байгаа боловч эдийн засаг худалдааны салбарт болон Төв Азийн бүс нутаг дахь улс төрийн байр суурь нь Хятад улсынхаас зөрүүтэй. Хэдий тийм боловч тус бүрдээ ижил төстэйг нь сонгон авч ялгаатай зүйлээ орхиж, хоёр талын харилцаанд нэгдмэл эрх ашиг зөрчлөөс хавьгүй их байгааг харгалзан стратегийн харилцан итгэлцлэлийг бэхжүүлэх, хамтын ажиллагааны практик үйл ажиллагааг нэмэгдүүлэхээр эрмэлзэж буй нь хоёр талын маш том хамтын ойлголцол юм”⁶ гэжээ.

Ийнхүү БНХАУ-ын гадаад бодлогын санаачилгууд гурван талт харилцаанд шинэ нөхцөл байдлыг үүсгэсэн нь тус гурван улсын хоорондын хоёр талт харилцаанд ч шинэ хандлагуудыг бий болгов. Тухайн үед Оросын тал Монголыг илүүтэй сонирхож эхэлсэн ба дээд хэмжээний хэд хэдэн айлчлал нь ОХУ нэгэн цагт Монголд алдсан өөрийн орон зайг эргүүлэн авах сонирхолтой байгааг харуулав. Энэхүү байдал манай хөрш БНХАУ-ын анхаарлыг зүй ёсоор татсан нь мэдээж. ОХУ гэнэт Монгол Улс руу чиглэсэн идэвхитэй бодлого хэрэгжүүлсэн нь газар доорх баялгийг нь сонирхохоос гадна геостратегийн хувьд Монголыг алдахгүй гэсэн Оросын гадаад бодлогын чиглэлээр тайлбарлагдаж байв. ОХУ нь эдийн засгийн хувьд бэхжихийн сацуу дэлхийн хэмжээнд идэвхитэй гадаад улс төрийн бодлого явуулж, өөрийн орон зайгаа тэлэн бэхжүүлэх бодлого хэрэгжүүлж эхэлсэн. Үүнтэй уялдаатай ОХУ хил залгаа хийгээд удаан жил өөрийн нөлөөнд барьж байсан Монгол Улсыг нөлөөнөөсөө гарахаас болгоомжилсон нь ойлгомжтой. Хэрэв чингэвээс олон зуун жилийн уламжлалтай Монголын талаар явуулж ирсэн Оросын бодлого талаар болж түүний геостратегийн бодлогод хохирол учирна гэсэн үг.

ОХУ-ын Монгол Улсын талаарх бодлого эрчимжсэн нь зөвхөн

---

⁶ “Гурван улсын Ерөнхий сайд нар Хятадад нэгэн зэрэг хийсэн айлчлал юу өгүүлэв?”, *Жэньмин жибао*, 2013.10 дугаар сарын дугаар.

БНХАУ Монголтой идэвхитэй харилцаа өрнүүлсэнд бус Монгол Улс нь гуравдагч хөршийн бодлогоо тууштай баримталж байснаас гадна гадаад орчинд нь шинэ нөхцөл байдал үүссэнээр тайлбарлагдана. Энэ нь олон улсын хүчний харилцаанд үүссэн хүчний шинэ хуваарилалттай ч холбоотой юм.

Оросын улс төрийн конъюктурын судалгааны тэргүүлэх шинжээч Е.Войко Монголын талаарх Оросын бодлогын баримталж буй бодлогын талаар “Хэдий Монгол Улс нь ашигт малтмал, байгалийн онцгой их нөөц баялаг байхгүй боловч томоохон геополитикийн тоглогч болох их гүрнүүдийн хурц өрсөлдөөний бай болоод байна. Өнөөдөр Монгол нь Оросын сонирхолын хүрээлэлд багтаж байгаа боловч БНХАУ болон АНУ нь Монголыг Ази дахь түрэмгийллийнхээ түшиц газар хэмээн үзэж түүнийг өөрийн хяналтанд оруулахыг чармайж байна. ЗХУ энэ нутгийг орхиж явснаас хойш Өмнөд Солонгос, Япон мөн түүнд санаархаж байгаа билээ. Монголчууд өөрсдөө Оросыг итгэл даах, ашигтай түнш хэмээн үздэг. Нөгөөтэйгүүр, Монгол Улс нь БНХАУ-тай хиллэдэгийн хувьд ОХУ-тай нягт харилцаа тогтоосноор хил орчмоороо Оросын хүчин зүйлийг нэмэгдүүлэх юм. Монголын төлөө тэмцлийг Хятадын удирдлага явуулж байгаа бөгөөд Монгол Улстай хийж буй эдийн засгийн хамтын ажиллагаа нь Орос-Монголын хамтын ажиллагаатай харьцуулахад тоон үзүүлэлт, хэмжээгээрээ их юм. Хятадаар дамжин Монголын маш их хэмжээний ачаа тээвэр бусад орон руу чиглэдэг, Хятадын хөрөнгө оруулагчид Монголд маш идэвхитэй ажиллаж байна. Чингэхдээ Оросын бизнесменүүдийг бодвол Хятадын ажил хэрэгч хүмүүс нь улсын, хувийн гэхгүй том, дунд жижиг салбарт аль алинд нь анхаарлаа хандуулдаг”⁷ гэжээ.

Үнэхээр бидний дээр тэмдэглэсэнээр сүүлийн жилүүдэд Монголыг тойрсон олон улсын чанартай өрсөлдөөн бий болсон нь дэлхийн хэмжээнд явагдаж буй хүчний шинэ хувиралттай холбоотой. Нөгөөтэйгүүр зөвхөн геополитикийн хувьд их гүрнүүдийн анхааралд байсан Монгол нь гадаадынхны эдийн засгийн ашиг сонирхолыг

---

⁷ <https://www.russian council.ru/>

төрүүлэх болсон юм. Чингэхдээ хоёр хөршийн болон зарим гуравдагч орнуудын манай улсын талаар явуулж буй бодлого нь зөвхөн эдийн засгийн ашиг сонирхолоос үүдэн гарч буй биш энэ сонирхол илүү өргөн утгатай нь мэдээж.

Юуны түрүүнд хоёр хөршийн бодлогод эдийн засаг, улс төр, геополитикийн ашиг сонирхолын нийлбэр, гео-эдийн засгийн ашиг сонирхол манай оронд төвлөрч ирж байгааг илтгэж байна. ОХУ өнгөрсөн үе, ялангуяа ХХ зууны үеийн түүхийг зарим орнууд “засварлах” гэсэн оролдлого хийж буйг буруушааж, хөрш зэргэлдээ орнуудтай тогтоож буй харилцаагаа дайсны эсрэг хамтран тэмцэж явсан өнгөрсөн үеийн түүхэн дурсамж, эдийн засгийн тусламж зэргийг эш үндэс болгон хоёр орны харилцааг түүхэн талаас нь үндэслэн “харилцааны уламжлал” хэмээн хүчин зүйлийг бий болгох бодлого баримтлах болов. Манай улс ч гэсэн Оросын энэхүү бодлогыг дэмжих нь бодит байдал дээр хоёр ард түмний туулсан түүхэн замналыг сануулж, хоёр улсын найрамдалт харилцааг бэхжүүлэх, харилцан итгэлцлийг нэмэгдүүлэх хамтын ажиллагааны маш чухал дэвсгэр болж өгөх талтай гэж үзэж буй. Нөгөөтэйгүүр энэ нь Оросын зөөлөн хүчний бодлого бөгөөд улс төр, эдийн засгийн харилцааг идэвхжүүлэхэд чухал хөшүүрэг болох ёстой ажээ.

Ийнхүү тухайн үеийн Монгол Улс, ОХУ, БНХАУ-ын хоорондын харилцааг дүгнэхэд, хоёр хөрш орны зүгээс манай улстай харилцаагаа бэхжүүлэх сонирхол нь тэдгээрийн эдийн засаг, гадаад улс төр, геополитикийн эрх ашиг зэргээр тайлбарлагдах ба үүн дээр манай улсын ашиг сонирхол ч харилцан нөхцөлдөж ирсэн юм.

Гурав дахь үе (2016 оноос өнөө үе)

Орчин үед манай хоёр хөрш орны гадаад улс төрийн бодлого, үйл ажиллагаа тэлж дэлхийн тавцанд глобал бодлогын томоохон тоглогчид болоод байна. Энэхүү хоёр орны харилцаа улам ойртон бэхжиж байгаа нь манай гурван улсын худалдаа, эдийн засгийн

харилцаа, хамтын ажиллагаанд ч чухал хөшүүрэг болж өгөх ёстой. Гурван орны хооронд өнөөгийн байдлаар хүчтэй яригдаж буй хамтын ажиллагааны төсөл бол эдийн засгийн нэгдсэн коридор болно. Тэгвэл энэхүү эдийн засгийн нэгдсэн коридор хэрэгжих үндэс суурь юу вэ гэсэн асуудал зүй ёсоор урган гарч ирэх ба энэ нь гурван улсын гурвалсан харилцааны өнөөгийн үе шатны зангилаа асуудал юм. Энэхүү төсөл нь манай гурван улсын дээд удирдлагын хүрээнд улс төрийн шийдлээ олчихоод байгаа. Гэвч энэхүү төсөл хэрэгжилтээ хүлээсээр байгаа бөгөөд төсөл хэрэгжих үндэс суурь нь манай хөрш хоёр орны гадаад дотоод бодлогын зорилго болон хоорондын харилцааны уялдаа холбоо, хамаарлаас ихээхэн шалтгаалах юм. Манай улсын хувьд хоёр хөрштэйгөө харилцан ашигтай эдийн засгийн коридортой болох нь түүхээсээ аваад эрмэлзэж байсан зүйлийн нэг мөн.

Энэхүү төслийг манай өмнөд хөрш БНХАУ-ын гадаад бодлогын зорилго, чиглэлийн өөрчлөлттэй холбон авч үзэх нь зүйтэй. БНХАУ-ын эдийн засаг хөгжихийн хэрээр дэлхийн тавцанд үйл ажиллагаа өсөн нэмэгдэж, “глобал засаглал”-ын хэмжээнд өөрийн оролцоог үнэлэх болоод байгаа ба гадаад улс төрийн практик үйл ажиллагаа нь ч энэ чиглэлд хэрэгжих болсон. БНХАУ “баян чинээлэг хөрш” хөтөлбөрийг зарлан хөрш зэргэлдээ орнуудтай түншийн харилцаагаа эрчимжүүлж, тэдгээртэй янз бүрийн түвшний стратегийн харилцаа байгуулах замаар улс төр, эдийн засгийн харилцаагаа хөгжүүлэх, өөрийн нөлөөгөө өсгөх зорилго тавьж байна. БНХАУ-ын дэвшүүлсэн “Нэг бүс, нэг зам” бодлого нь Хятадын бүсчилсэн бодлогын концепци бөгөөд уг төсөлд Хятадтай найрсаг харилцаатай, эдийн засгийн хувьд ашиг сонирхол нь нэг, бие биеэ нөхсөн, харилцан хамааралтай орнууд орж байгаа болно. Манай гурван улсын дээд удирдлагын хүрээнд улс төрийн шийдлээ олчихоод байгаа эдийн засгийн коридорын энэхүү төсөл “Нэг бүс, нэг зам” бодлого Хятадын гадаад эдийн засгийн маш том стратегийн хүрээнд хэрэгжих нь мэдээж. Учир нь энэхүү стратеги бол БНХАУ-ын дотоод хөгжилтэй маш их уялдсан тодорхой үе шаттай, маш сайн системчлэгдсэн бүс нутгийн бодлого бөгөөд энэхүү коридорын бүтээн байгуулалтыг ч

тэрхүү стратегийн хүрээнд авч үзэх болов уу.

ОХУ-ын хувьд ЗХУ задарснаас улбаалан олон улсын тавцан дээрх нөлөө эрс багассаныг нөхөх, алдагдсан нөлөөгөө сэргээх зорилго бүхий гадаад бодлого хэрэгжүүлсэн ба энэ чиглэлд амжилт олохын зэрэгцээ олон улсын хамтлагийн зүгээс шүүмжлэл эсэргүүцэлтэй тулгарч улс төр, эдийн засгийн хоригт ороод байгаа болно. Гадаад бодлогын хэрэгжүүлэлтэд хэт их анхаарал чиглүүлсний улмаас Өрнөдийн орнуудын хоригт өртөж эдийн засгийн байдал нь хүндэрч эдийн засгийн өсөлт нь 2 хувь хүртлээ буурсан. Сүүлийн үед ОХУ, БНХАУ-тай харилцаа, хамтын ажиллагаагаа нэлээд эрчимжүүлэх хандлагатай байгаа нь хөрш зэргэлдээ орнуудын хооронд байх ердийн харилцаа, эдийн засгийн хувьд харилцан хамааралтай байдаг ерөнхий зарчимд нийцэж байгаа боловч ОХУ-д АНУ болон Өрнөдийн орнуудын зүгээс үзүүлж буй хоригийн улмаас БНХАУ-тай хамтын ажиллагаа өрнүүлэх сонирхол нь нэмэгдсэн гэж хэлж болно. Ийнхүү ОХУ Азийн чиглэлд бодлогоо эрчимжүүлэх шаардлага гарч ирсэн ба гурвалсан эдийн засгийн коридорын үзэл баримтлал ч үүнтэй уялдаатай бий болсон гэж хэлж болно. Монгол Улсын хувьд бидний дээр тэмдэглэсэнчлэн хоёр хөрш оронтойгоо харилцан ашигтай эдийн засгийн коридортой болох нь энэхүү хоёр орны хооронд хавчуулагдан орших газар зүйн хувьд, хязгаарагдмал байрлалтай улсын хувьд маш чухал ач холбогдолтой.

Хоёр хөрш орон маань глобал бодлого явуулдаг хоёр том гүрний хувьд гадаад улс төр, эдийн засгийн хувьд хэдий өөр өөрийн ашиг сонирхолтой боловч одоогоор АНУ-ын нөлөөлөл, “манлайлал”-ыг эсэргүүцэн “олон улсын системд тэнцвэр”-ийг бий болгох зарчимд ойртож байгаа болно. Орос, Хятадын энэхүү байр суурь бүр 1997 онд хоёр орны зүгээс олон улсын шинэ дэг журам төлөвшүүлэх ба олон туйлт ертөнцийн талаарх хамтарсан мэдэгдэл гаргаж байснаас эхлэлтэй.⁸ Энэхүү байр суурь нь өнөөгийн шинэ нөхцөлд улам эрчимжиж байгаа бөгөөд тэдгээрийг АНУ-ын эсрэг байр суурин

⁸ А.Нямдолжин, “Орчин үеийн Орос - Америкийн харилцаа: хязгаарагдмал түншлэл”, *Pax Mongolica. Монгол энх төр*, Улаанбаатар, 3(2017).

дээр нэгдэж байна хэмээн олон улсын шинжээчид үзэж байгаа юм. Хэдий тийм боловч Орос, Хятадын харилцааг тийм баг бөх биш гэдгийг мөн онцолсоор байна. Тэдний үзэж буйгаар энэ хоёр орон өрсөлдөгч том гүрнүүд, иймээс хоёр орны харилцааны түлхүүр үг нь “өрсөлдөөн” бөгөөд тэдний ойртолт нь бодит биш. Эдгээр хоёр орон нь Төв Ази, Ойрхи Дорнод дахь нөлөөний төлөө өрсөлдөж байгаа, мөн Хятадын хүн ам их, түүхий эдээр маш гачигдаж буй учир хүн ам цөөнтэй Сибирийг анхаарлын төвдөө байлгадаг, цаашид Хятадын нөлөө энэ бүсэд байнга нэмэгдэх болно. Иймээс Хятад хүчирхэгжихийн хэрээр Оросын эрх ашгийг хөндөх болно гэдгийг тэмдэглэж байна. Райс Хадли Гэйт компаний (Rice Hadley Gates) судлаач Аня Мануэл “Атлантик” сэтгүүлд бичсэнээр сонин хэвлэлээр шуугиж байгааг эс тооцвол Орос, Хятадын хооронд АНУ, Япон, Европын холбооны улсуудын хоорондын харилцаа шиг тийм ойр харилцаа байхгүй гэдгийг онцолжээ.⁹ Мөн Азийн судалгааны үндэсний товчооны (National Bureau of Asian Research) мэдээлж буйгаар, тэдгээрийн хооронд цэрэг, эдийн засгийн интеграци байхгүй боловч гадаад бодлогоо сүүлийн үед маш сайн уялдуулж байна. Тухайлбал, Алс Дорнодод бүс нутгийн зангилаа асуудлаар өөрсдийн байр сууриа ойртуулж байгаа нь Өрнөдийн орнуудын зүгээс тэдний геополитикийн эрмэлзлэлийг хазаарлах бодлогыг эсэргүүцэж байгаагийн илэрхийлэл юм. Гэвч тэдний ашиг сонирхол харилцан өөр, тэд жинхэнэ ашиг сонирхолоо одоохондоо хойш тавьж байна¹⁰ гэжээ.

Ийнхүү хоёр хөрш орны харилцаа ойртон нэгдэж байгаа нь манай улсын гадаад ойрын орчинд шинэ нөхцөл үүсч байгаагийн нэг илрэл юм. Гэвч энэхүү нөхцөлд гурван орны хооронд эдийн засгийн хамтын ажиллагаа өрнөх боломж байгаа эсэх асуудал өнөө хүртэл нээлттэй хэвээр байгаа билээ. Учир нь хоёр хөрш орны харилцаанд улс төрийн харилцаа давамгайлж ирсэн бөгөөд эдийн засгийн

⁹ Anja Manuel, “It’s not too late to Prevent a Russia-China Axis. Here’s how the U.S. can avoid during the two countries together”, *The Atlantic*, September 14, 2018.

¹⁰ <https://www.nbr.org/publication/china-russia-relations-strategic-implications-and-u-s-policy-options/>

харилцаа хоцрогдсон хэвээр байна. Эдийн засгийн харилцаанд нь багагүй бэрхшээл оршсоор байгааг судлаачид тэмдэглэсээр байна. БНХАУ нь ОХУ-д хөрөнгө оруулах тэр бүр сонирхолгүй байгааг ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн хэвлэл мэдэллийн албаны дарга Дмитрий Песковын хэлснээс ч мөн харж болох юм. Тэрээр RT телевизд өгсөн ярилцлагадаа: “Хятад улс Орост хөрөнгө их оруулдаг гэж хэлэхэд хэцүү... манай хоёр орны харилцаанд Америкийн зүгээс манай улсад үзүүлж буй хориг нөлөөлдөг нь ажиглагддаг”¹¹ гэжээ. Хятад, Оросын хооронд байгуулсан нэлээд олон төсөл хэрэгжээгүй болон эхлэл төдий байгааг Оросын хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл болон судлаач нар тэмдэглэж байгаа юм. Тухайлбал, БНХАУ “Сибирийн хүч” (“Сила Сибири”)–ийн төслийн санхүүжилтийг “Газпром”–д шилжүүлэн өгсөн, “Еврази” (Бээжин-Москва-Берлин) хурдан галт тэрэгний зам тавих төслөөс татгалзсан, хоёр талын хооронд тохиролцож байсан иргэний агаарын том хэмжээний онгоц зохион бүтээх төлөвлөгөө тасарсан ба Амар мөрөн дээгүүр баригдсан галт тэрэгний гүүр нь Оросын талын нэмэлт санхүүжилтээр тухайлбал, “Оросын шууд хөрөнгө оруулалтын сан”–гийн нэмэлт санхүүжилтийн үр дүнд баригдсан зэргийг Оросын тал дурдаж¹² байгаа болно. Алс Дорнодын Институтын орлогч захирал, Хятадын эдийн засаг, нийгмийн судалгааны Төвийн дарга А.Островский “Правда.Ру” сайтад өгсөн ярилцлагадаа: Өнөөгийн байдлаар, манай улс Хятадтай хэрэгжүүлж буй хамтарсан онцын төсөл байхгүй. 2014 онд Москва-Бээжин (Москва, Нижний Новгород, Казань, Екатеринбург, Оренбург хүрээд цаашаа Казахстан орох) хурдан галт тэрэгний төмөр зам байгуулах гэрээ байгуулсан боловч өндөр өртөгтэй, зардлаа нөхөж чадахгүй гэсэн үндэслэлээр энэхүү төслөөс татгалзсан. Оросоос Хятад руу хийн хоолой тавьж байгаа бөгөөд хүчин чадал нь жилд 55 тэрбум. куб байх ажээ. Үүнээс гадна Владивосток, Зарубино дахь усан боомт дахь “Приморье-1”, “Приморье-2” хоёр төслөөс өөр төсөл байхгүй энэ төслийг хэрэгжүүлэхийн тулд Амар мөрөн дээгүүр төмөр замын

¹¹ Песков, Д. Интервью RT от 3 июня 2019 года- <https://www.pravda.ru/economics/1419900-china/>

¹² <https://www.pravda.ru/economics/1419900-china/>

гүүр барих шаардлагатай ажээ. Ийнхүү хоёр орны эдийн засгийн харилцаа улс төрийн харилцаанаас хоцорч байгаа бөгөөд энэ нь тодорхой шалтгаануудаар тайлбарлагдана. Тэдгээр шалтгаанууд нь хоёр орны харилцаанд оршсоор байсан хүчин зүйл байхаас гадна мөн хоёр орны харилцаанд шинээр үүссэн нөхцөл байдаг.

Хоёр орны харилцаанд шинээр үүссэн нөхцөл байдал бол БНХАУ ОХУ-тай төсөл хэрэгжүүлж байгаад тэдгээрээс гардаг нь ОХУ-тай хамтарсан учир "Америкийн эсрэг этгээдүүдийн үйлдлийг зогсоох санкци" (CAATSA) хэмээх хуулиар хоригт мөн давхар өртдөгтэй холбоотой ажээ.¹³ ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн хэвлэл мэдээллийн албаны дарга Д.Песков Хятад, Оросын эдийн засгийн хамтын ажиллагаанд Америкийн санкци нөлөө үзүүлдэг гэж онцолж хэлсэн байсан нь чухам үүнтэй холбоотой юм. ОХУ-ын Төв банкны мэдээлснээр, 2018 оны байдлаар ОХУ-д БНХАУ-ын зүгээс оруулсан хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 24%-аар буурч 3.592 тэрбум доллараас 2.623 тэрбум доллар хүртэл буурчээ. Нэг жилийн дотор Хятадын хөрөнгө оруулагчид Оросын эдийн засгийн бодит сектороос 969 сая долларыг татан авсан ба үүнээс 80% буюу 774 сая доллар нь хамтарсан үйлдвэрүүдийг татан буулгаснаар татагдан гарсан ба улмаар Оросын компаниуд дахь Хятадын хөрөнгө оруулалт 40% (1.932- 1.158 тэрбум доллар хүртэл) буурсан байна. Үлдсэн 195 сая доллар өрөнд тооцсон¹⁴ байна.

Орост Хятадын хөрөнгө оруулалт хангалтгүй байгааг Оросын шинжээчид хөрөнгө оруулалтын нөхцөл байдал тааруугаас болж буй гэж тэмдэглэдэг. Учир нь ОХУ хүнд суртал ихтэй, өмч хөрөнгөө хамгаалах нөхцөл, хуулийн систем нь маш эрсдэлтэй ажээ. Нөгөөтэйгүүр, БНХАУ-ын төрийн зүгээс бизнесийн үйл ажиллагаан дахь оролцоо нь хоёр талын эдийн засгийн хамтын ажиллагаанд хүндрэл учруулдаг гэдгийг Оросын шинжээчид тэмдэглэж¹⁵ байна. Мөн ОХУ баруунтай үг хэлээ ололцох нь дээр бөгөөд глобалчлалын

¹³ <https://www.pravda.ru/economics/1419900-china/>

¹⁴ <https://www.pravda.ru/economics/1419900-china/>

¹⁵ https://www.pravda.ru/news/economics/1394211-economics/По_просьбе_Правды.Ру

үр ашиг давуу эрхийг хэрхэвч алдаж болохгүйг¹⁶ цохон тэмдэглэж байгаа юм.

Орос, Хятадын эдийн засгийн хамтын ажиллагааны боломжийн талаар ОХУ-ын Алс Дорнодын Институтын орлогч доктор А.Островский ярихдаа “Нэгдүгээрт, хоёр орны улс төрийн харилцаа хөгжсөн нь эдийн засгийн харилцааг хөгжүүлэхэд тус дөхөмтэй. Чингэхдээ Орос, Хятадын эдийн засгийн хэрэгцээг хангах хүчин чадалгүй байгаад гол учир шалтгаан оршино” гэжээ. 1995 онд манай хоёр орны эдийн засгийн хэмжээ багтаамж хүчин чадал ижил төстэй байсан. Гэтэл өнөөдөр Хятад үндэсний нийт бүтээгдэхүүний хэмжээгээр Оросыг 8 дахин давж байна. Хятадын хэрэгцээ их, ялангуяа Оросын газрын тос, байгалийн хий, мод, загас, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнийг авах маш сонирхолтой байдаг. Гэтэл Хятадын зах зээл 1.4 тэрбум хүн бөгөөд Орос энэхүү зах зээлийг хангах боломжгүй юм. Чингэхдээ ОХУ БНХАУ-тай эдийн засгийн харилцааны боломжоо бүрэн дүүрэн ашиглаж чадахгүй байгааг дурдаад тухайлбал, өнөө ОХУ Хятадад зөвхөн нэг цөмийн цахилгаан (атомын) станц барьж байхад Америк, Франц нь Оросоос хэд дахин их цөмийн цахилгаан реакторыг барьж байгааг дурджээ. Мөн Орос-Хятадын худалдаа өөр орны валютаар гол төлөв ам.доллараар Америкийн банкуудыг дамжин гүйлгээ хийдэг. Энэ нь өөрийн эрхгүй (автоматаар) хоригт орох нөхцөлийг бүрдүүлдэг. Иймээс рубль, юаниар худалдаа хийх нь хоёр орны худалдааг хөгжүүлэх чухал хөшүүрэг¹⁷ хэмээжээ.

Ийнхүү Орос, Хятадын эдийн засгийн харилцааны ерөнхий төлөвийг дүгнэснээс үзэхэд ерөнхий дүр зураг ийм байна. Нөгөөтэйгүүр геополитикийн ашиг сонирхол, өрсөлдөөний хүчин зүйл энэхүү харилцаанд хэвээр байгааг цохон тэмдэглэх хэрэгтэй. Өнөөгийн байдлаар ОХУ эдийн засгийн хувьд хүнд байдалд байгаа нь Хятад улстай харилцан ашигтай, энэ тэнцүү гараанаас бизнесийн орчин бий болгож чадахгүй нь хоёр орны харилцаа,

---

¹⁶ Мөн тэнд

¹⁷ <https://www.pravda.ru/economics/1419900-china/>

хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд саад тотгор болж байгааг үгүйсгэж болохгүй. Энэ нөхцөлд эдгээр улсууд нь манай орны сонирхож буй том мега төсөлд хамтрах уу гэсэн асуудал зүй ёсоор тавигдаж байна. Гурвалсан харилцаа хөгжих ялангуяа маш том эдийн засгийн төслийн хүрээнд хөгжихөд бэрхшээл байгааг судлаачид онцлон тэмдэглэсээр байна. Үүнд юуны түрүүнд гурван улсын хөгжлийн түвшин өөр өөр гэдгийг судлаачид цохон тэмдэглэдэг бөгөөд эдийн засгийн хувьд хамгийн хөгжилтэй нь Хятад улс, Орос газрын тос, хий экспортлогч орон, тэндээс хангалттай хөрөнгө орж ирдэг учир өрсөлдөх чадвартай, харин Монгол Улсын эдийн засаг хүнд байдалд байгаа ба ОУВС-ийн хөтөлбөрт хамрагдсан зэргийг цохон тэмдэглэдэг. Нөгөөтэйгүүр, зах зээлийн чиглэл нь харилцан өөр өөр. ОХУ нь Өрнөдийн зах зээл рүү чиглэгдсэн ба Азийн бодлого нь тэр бүр тодорхой бус. Хятадын зах зээл хэдий өргөн хүрээнийх боловч гол төлөв зүүн тийш чиглэгдэж байгаа. Монгол Улсын хувьд Хятадын зах зээлээс хэт хамааралтай, зах зээлийн энэхүү энерцийг давахад хүндрэлтэй.

Гурвалсан эдийн засгийн коридор бий болоход саад учруулах бас нэг хүчин зүйл нь гурван улсын хөгжлийн стратеги нь ч зарчмын хувьд өөр. БНХАУ төлөвлөгөөт эдийн засагтай, ОХУ нь зах зээлийн эдийн засагтай боловч бүлэглэлийн сонирхол хүчтэй, Монгол Улс нь “Үндэсний хөгжлийн төлөвлөгөө”, “Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал” зэрэг бодлогын чанартай хөтөлбөрүүдтэй боловч засгийн эрхийг барьж буй намын эдийн засгийн хөтөлбөрийг гол төлөв мөрдлөг болгодог ба маш хүчтэй лоббийн зарчим үйлчилдэг зэрэг юм.

Гурвалсан харилцааны боломжуудыг харахад, гурван орны удирдлагын түвшинд тохиролцсон 32 төслийн ихэнх нь хэрэгжих боломжтой гэж харагддаг. Гэвч эдийн засгийн коридор зэрэг мега төслийн хувьд санхүү, эдийн засгийн боломж, зах зээлийн энерги нь давамгайлдаг. Үүнийг нотлох түүхэн баримт бол Хиагтын гурван улсын худалдааны зам. Тухайн үед Хятадын худалдааны картелиуд Алс Дорнод руу худалдаа хийх сонирхолгүй байсан учир Алс Дорнод

руу гарах замыг хааж байв. Оросын хаант улс үүнтэй тэмцэхийн тулд хүчээр Эрхүү хотноо Худалдааны төв байгуулж, Хиагтын худалдааны замыг хааж Алс Дорнодод худалдааны замыг хөгжүүлсэн байдаг. Харин өнөөдөр Монгол руу гарах гарцыг бодолцож байгаа боловч манай хоёр хөрш харилцан ашигтай, нэгэнт бүрэлдэн бий болсон эдийн засгийн коридорыг бэхжүүлэн хөгжүүлэх сонирхолтойг судлаачид онцолж байгаа бөгөөд хоёр хөршийн хамтын бодит харилцаанаас ч харагдаж байгаа болно.

ОХУ нь Сибирийг хөгжүүлэхэд санхүү, эдийн засгийн байдал хүнд байгаа өнөөгийн нөхцөлд¹⁸ энэ бүс нутагт эдийн засгийн коридор байгуулахад тэр бүр бэлэн бус бололтой. Үүнтэй холбоотойгоор тус коридорын дамжин өнгөрөх, тус төсөлд оролцох Буриад, Тува зэрэг ОХУ-ын субъектуудын эдийн засгийн хөгжлийн түвшин доогуур, Оросын Холбоонд маш их өртэй, тэрхүү өр нь улам нэмэгдэж байгаа нь орон нутгийн чанартай хөгжлийн боломжийг боомилж байгааг судлаачид тэмдэглэж байна. Гэвч сүүлийн үед гурван улсын гурван талт харилцаа нэлээд идэвхжиж байгааг гурван талыг холбосон авто замыг байгуулах хамтарсан төсөл хэрэгжиж эхэлсэн, гурван улсын хооронд худалдаа эдийн засгийн чөлөөт худалдааны бүс байгуулах төсөл хэрэгжилтийнхээ эхний шатнаас гарах хандлага тодорч буй зэрэг нь хамтын ажиллагаа урагшлах найдлага, хүлээлтийг бий болгож байна.

Цаашид гурван улсын эдийн засгийн коридорын төсөл хэрэгжих боломж нээлттэй хэвээр байгаа бөгөөд ямартай ч улс төрийн хувьд гурван орны дээд хэмжээний түвшинд нэгэнт тохиролцсон нь цаашид биеллээ олох хүлээлт байгааг илтгэж байгааг дахин тэмдэглэх хэрэгтэй. Энэхүү төсөл бодит зүйл болж хараахан биелэгдээгүй боловч манай гурван улс энэ төслийн хэрэгжилтийн талаар ярьж төлөвлөж байгаа нь гурвалсан харилцаа, хамтын ажиллагаанд эерэг тал байгааг бодитойгоор харуулж байна. Үүнийг ч В.Путин 2019 онд болсон “Нэг бүс нэг зам” форумын үед хэлсэн үгэндээ:

---

¹⁸ Розов И.С. Стратегия развития Сибири в контексте грядущего системного кризиса страны.- www.nsu.ru/fulf/rozow

“Евразийн эдийн засгийн хамтын ажиллагааны гишүүн орнууд Хятадын “Нэг бүс, нэг зам” төсөлд нэгдэхэд бэлэн байгаа учир нь энэхүү төсөл ОХУ-ын Евразийн хамтын ажиллагааны өргөн түншлэлийг бий болгох тухай үзэл санаатай ижил төстэй юм” гэж хэлснээс харж болох юм. Нөгөөтэйгүүр хятад судлаач А.Островскийн оновчтой хэлсэнээр энэхүү төсөл эдийн засгийн хувьд маш ашигтай гээд “Транссиб” гэхэд л Сибирийн хотуудын хувьд энэ бол зам харилцааны дэд бүтэц. Зам харилцаа хаана байна тэнд эдийн засгийн хөгжил байдаг. Зам харилцааны дэд бүтэц байхгүй бол зам ч байхгүй эдийн засаг ч байхгүй юм.”

Манай улсын хувьд гурвалсан харилцааны хамтын ажиллагааг эдийн засгаа хөгжүүлэх чухал гарц хэмээн харж байгаа ба Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Х.Баттулга Дорнын форум (2019) дээр Азийг хамарсан “Эрчим хүчний нэгдсэн супер сүлжээ” байгуулах санаачилга гаргасан нь үүний тод жишээ юм. Мөн манай улсын нутаг дэвсгэрээр хийн хоолой дамжин өнгөрүүлэх талаарх боломжийг судлах талаарх ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн өгсөн амлалт зэрэг нь гурван талт хамтын ажиллагаанаас хүлээх маш том хүлээлт юм.

Ийнхүү гурван улсын найрамдал, хамтын ажиллагааны уламжлал, ашиг сонирхол, газар зүйн байрлал, харилцан итгэлцэл нь тэдгээрийг нэг цэг дээр аваачих бодит нөхцөл бөгөөд манай хөрш гурван орны харилцааг гурвалсан хэлбэрээр хөгжих хөрсийг бий болгосоор байна.

Бид тус өгүүлэлдээ хүйтэн дайны дараа гурван улсын харилцаа хэдий аажим ч гэсэн хэрхэн урагшилж буйг харуулахыг зорив. Харин энэхүү гурван талт харилцаа, хамтын ажиллагаа нь бодитойгоор хэрэгжих нь маш олон зүйлээс хамаарах нь мэдээж бөгөөд юуны түрүүнд манай хоёр хөршийн ашиг сонирхол нийцэлд хүрэх шаардлагатай байгаагаас гадна манай гурван улсын эдийн засгийн өсөлт, нийгмийн тогтвортой хөгжил, гадаад орчны таатай нөхцөл байдлаас ихээхэн хамаарах юм.

Periods of trilateral relations between Mongolia, Russia, China and their features

Ariungua Natsagdorj

Leading Research Fellow, Ph.D

*Institute of International Affairs, Mongolian Academy of Sciences,
Ulaanbaatar, Mongolia*

E-mail: ariunguan@mas.ac.mn

Abstract: *After the end of the Cold War, as a result of changes in the political and economic situation, with the new formation of internal and external tasks of Mongolia, Russia, China, as well as a result of fundamental changes in the international arena, relations between the three countries underwent considerable changes. Although bilateral relations prevail in the relations of the three countries, however, the fact of the existence of a third party has always been taken into account, which is explained by the fact that our countries belong to one geopolitical environment. The author of the article tries to trace the geopolitical relationship between the three countries and addresses the issue of the importance of its influence on bilateral relations, as well as on the formation of formats of triangular relations.*

Key words: *The period after the end of the Cold War relations between the three countries, coincidence of interests, expectation*

Ашигласан материал

1. Н.Ариунгуа, “БНХАУ бол Монгол Улсын хөгжлийн гадаад хүчин зүйл мөн”, *Олон улс судлал*, Улаанбаатар, 1(2009).
2. Н.Ариунгуа, “Монгол Улсын гадаад орчны ойрын хүрээлэл ба БНХАУ”, *Олон улс судлал*, Улаанбаатар, 3, 4(2010).
3. Н.Ариунгуа, “Монгол, Хятадын харилцаан дахь шинэ нөхцөл байдал”, *Олон улс судлал*, Улаанбаатар, 2(2014).
4. Бойкова.Е.В, “Россия-Монголия-Китай: Каковы перспективы сотрудничества?”, *Ногоон хөгжил - XXI зууны гурван талт хамтын ажиллагааны тэргүүлэх чиглэл*, Улаанбаатар, 2014.
5. 朴健一。冷战后东北亚新变局与中蒙俄战略合作-/Пяо Зянь И, “Зүүн хойт Азийн өөрчлөлт шинэчлэл болон Хятад, Монгол, Оросын хамтын ажиллагаа”, *Ногоон хөгжил-XXI зууны гурван талт хамтын ажиллагааны тэргүүлэх чиглэл*, Улаанбаатар, 2014.
6. 福景筠。中俄推进区域合做战略的利益交及蒙古的应对 /Фу Зин Юн, “Хятад, Оросын бүс нутгийн хамтын ажиллагааны стратегийн ашиг сонирхолын нийцэл Монгол Улсад хэрхэн тусах нь”, *Ногоон хөгжил-XXI зууны гурван талт хамтын ажиллагааны тэргүүлэх чиглэл*, Улаанбаатар, 2014.
7. *Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал*, Улаанбаатар, 1994.
8. А.Нямдолжин, “Орчин үеийн Орос, Америкийн харилцаа: Хязгаарагдмал түншлэл”, *РАХ Mongolica. Монгол энх төр*, Улаанбаатар, 3(2017).
9. Campi.A.A, “Mongolia in Northeast Asia-the New Realities”,

Geopolitical relations between Contemporary Mongolia and Neighboring Asian Countries, Chinese Culture University, Taiwan, 2004.

10. Fish.M.S, “The Inner Asia anomaly: Mongolia’s democratization in comparative perspective”, *Communist and Post- Communist Studies*, 34(2001).
11. Ginsburg.T, “Political Reform in Mongolia between Russia and China”, *Asian Survey*, 5(1995).
12. “Основные положения концепции внешней политики РФ утвержден распоряжением Б.Н.Ельцина от 23 апреля 1993г”, *Внешняя политика и безопасность современной России (1991-2002)*, Хрестоматия в 4-х томах, Документы, М., 2002.
13. “ГХЯ-ны сайд Л.Болдтой хийсэн ярилцлага”, *Өнөөдөр сонин*, Улаанбаатар, 2013.09.09.
14. Троцкий М, “Китайский фактор в Российско-Американских отношениях”, Московский государственный институт международных отношений, <http://www.msk.ru/blog/ronarseurasia/1193614-eco>
15. “Гурван улсын Ерөнхий сайд нар Хятадад нэгэн зэрэг хийсэн айлчлал юу өгүүлэв?”, *Жэньмин жибао*, 2013 оны 10 дугаар сарын дугаар.
16. Песков Д. “Интервью RT от 3 июня 2019 года”, <https://www.pravda.ru/economics/1419900-china/>
17. <https://www.pravda.ru/economics/1419900-china/>
18. [https://www.pravda.ru/news/economics/1394211-economics/По
просьбе”Правды.Ру”](https://www.pravda.ru/news/economics/1394211-economics/По%20просьбе%20Правды.Ру)
19. <https://www.pravda.ru/economics/1419900-china/>
20. [https://www.pravda.ru/news/economics/1394211-economics/По
просьбе “Правды.Ру”](https://www.pravda.ru/news/economics/1394211-economics/По%20просьбе%20Правды.Ру)